

UREDNIŠTVO „ŽIVOTA“
ZAGREB 1/147

IDEOLOŠKI DOKAZ KOD SV. AUGUSTINA.

Malo ima ljudi, koji bi imali sličan utjecaj na cijela stoljeća: kao sv. Augustin, veliki afrički biskup i crkveni naučitelj, čije se 1500-godišnjice smrti ove godine sjeća čitavi obrazovani svijet. Može biti, da ga Platon prestiže originalnim mišljenjem, Aristotel kao genijalan sistematičar, ali dubokim shvaćanjem najviših problema, svojom vanrednom plodnosti i puninom misli i ideja daleko nadvisuje sv. Augustin sve svoje vršnjake i epigone.¹ Augustin doista znači epohu u povijesti kršćanske misli i čitavog duševnog razvitka na zapadu; njegov se utjecaj ne proteže samo na rani srednji vijek, u kojem je s Boetijem jednostavno bio jedinim učiteljem, ne, njegov utjecaj siže do vrhunca skolastike i preko nje do nove i najnovije filozofije i teologije.² Dakako, utjecaj je njegov u prvom redu u teologiji, gdje je prema Hertlingu³, digao spekulativno razumijevanje kršćanskih istina do visine, koju su potomci do duše mogli održati, ali je nisu mogli prekoračiti. Ipak je svetac i filozofiju obogatio. Iako pripadaju njegovi filozofski spisi više mladosti, ipak je i teologu »ancilla theologiae« učinila kasnije velikih usluga.

Jedna od tih usluga u najidealnijem značenju riječi jest i augustinski dokaz o Božjem bivanju. Njegove glavne momente hoće ovo par redaka da iznese.

Augustin ne ljubi i ne pozna stroge sistematike kao na pr. sv. Toma. Zato nalazimo i njegove dokaze za bivanje Božje razbacane na različitim mjestima, često kao genijalno nabačene skice i to katkad samo natuknute u jednoj, dvjema rečenicama. Najčešće i najopširnije donosi neki oblik ideološkog dokaza iz nepromjenljivosti i općenite vrijednosti istine. Zato hoću ovdje da taj dokaz u kratko iznesem; tek boljeg razumijevanja radi ocrtat ću ukratko i ostale dokaze, kako ih je sv. Augustin u raznim oblicima iznio.

¹ Cf. Hertling, Augustin (Weltgesch. in Charakterbildern), Mainz 1911, str. 4.

² Dictionnaire de Théologie Cath., art. »St. Augustin« (Portalié) col. 1137.

³ L. c., str. 4.

Dokazi sv. Augustina za Božju egzistenciju.

Vrlo često navodi sv. Augustin općenitu proširenost vjerovanja u Boga, koje se nalazi kod svih naroda, kao dokaz bivanja Božjega. Bog, kaže on,⁴ ne može ostati razumno stvorenju posvema sakriven. Izuzev one, kojih je narav pokvarena, čitav ljudski rod priznaje Boga stvoriteljem svega svijeta. Time, što je stvorio ovaj svijet, poznat je Bog svim plemenima.⁵

Ljepše nego itko drugi sastavio je Augustin teleološki dokaz, dokaz iz uređenosti i svršenosti svijeta. Sva ljepota, sav red proizlazi od vječne Ljepote, s kojom poređeno ništa nije dostojno da se zove lijepim.

Na sličan način skicira sv. Augustin gotovo sve obične dokaze za bivanje Božje. On je u svojem srcu tako uvjeren o tome, da ima Bog, da njegovi dokazi gotovo više djeluju subjektivnom uvjerenljivošću i istinitosti, koja je u njima sadržana, nego po nutarnjoj logici. On voli istinu, o kojoj je posvema uvjeren, dublje shvatiti negoli je još dokazivati.

To vrijedi i za ideološki dokaz, barem donekle. Pače, baš ovdje bi se možda tko pitao, da li sv. Augustin ne suponira već bivanje Božje prije dokazivanja. Čini se naime, kao da prije hoće sa svojim čestim pitanjem »što bi ti htio zvati Bogom« kazati, što je Bog, negoli dokazati, da ima Bog. U drugu pak ruku, snažno ističe objektivne momente, koji doista vode odozdo prema Bogu.

Sv. Augustin donosi ideološki dokaz na više mjesta u svojim djelima; tako na pr. u spisu *De diversis quaestionibus* (q. 54); *De vera religione* (n. 52) i u svojim »Ispovijestima« (I. VII., c. X., n. 16); najopširnije pak u svojem djelu »O slobodnoj volji« (*De libero arbitrio*, I. II., n. 7-33). Prema tome tekstu ćemo ga i ovdje prikazati.

Knjigu »O slobodnoj volji« počeo je sv. Augustin otprilike 388. g. u Rimu, ali dovršio ju je tek 395. u Africi, kad je već bio svećenik, jednu godinu prije biskupskog posvećenja. Bio se međutim mnogo više udubio u teološko-filozofske probleme. Djelo samo napisao je kao dialog između Augustina samoga i njegova prijatelja Evodija. Obojica pitaju za izvor zla na svijetu. Najprije protumači Augustin, kako sve zlo dolazi od slobodne odluke čovjekove volje. Ali kako može Bog dati nešto čovjeku u ruke, čime se može ogrješiti? Može li uopće biti slobodna volja od Boga, koji ne može, da dade nešto, što bolje da nije bilo dano. Zatim pita Augustin, da li prijatelj uopće drži, da ima Bog. Evodije odgovara, da to doduše vjeruje, ali da toga ne može dokazati. Sad stavi sv. Augustin ova tri pitanja: 1. Kako možemo dokazati, da ima Bog; 2. dolazi li sve dobro od Boga; 3. može li se slobodna volja zvati dobrom.

Odgovor na prvo pitanje, t. j. kako se može dokazati, da ima Bog, počinje Augustin na taj način, da ponajprije pita, što je najodličnije u čovjeku.

⁴ Cf. In Ps. 74, n. 9.

⁵ In Io. tr. CVI., n. 4.

To može biti samo razum, jer se upravo njime čovjek razlikuje od drugih živih bića. Čovjek ne živi samo i ne spoznaje samo, što se daje sjetilima upoznati, nego može i prosuđivati ono, što je opazio.

Pošto je Evodije to priznao, pita dalje sv. Augustin: »Ako budemo nešto našli, o čemu ne možeš sumnjati, da biva i da je ujedno više od našega razuma, hoćeš li onda još pomišljati, da to nazoveš Bogom, neka već bude štogod hoće?« »Ja ne bih htio«, prihvati Evodije, »da odmah nazovem Bogom, što je samo bolje od svega u mojoj naravi. Ne čini mi se zgodno, da zovem Bogom ono, što je samo veće od mojeg razuma, Bogom zovem samo ono, što je od svega najviše.«

»Sasvim pravo,« reče sv. Augustin, »ali molim te, ako ništa ne nađeš, što bi bilo iznad našeg razuma osim ono, što je vječno i nepromjenljivo, hoćeš li onda još oklijevati, da to zoveš Bogom?« Nato će Evodije: »To ću priznati kao Boga, što je najviše od svega.« »Onda je dosta, da se dokaže,« prihvati sv. Augustin, »da ima nešto, što priznajesh Bogom, ili ako ima još što veće, da priznaš, da je to Bog.« Poslije ove teze, da je Bog nešto najveće, vječno i nepromjenljivo, prelazi sv. Augustin k dokazivanju.

Iz poređivanja raznih sjetilnih zapažanja može se uvidjeti, da je nešto onome, koji zapaža, više vlastito, posebno, nego drugo, kao na pr. kod okusa gdje ne mogu dvojica sasvim isto okušati; drugo pak može više ljudi u isto vrijeme opažati, kao na pr. kod gledanja, gdje može više njih isti objekt opaziti, a da ga ništa ne diraju.

Sada se okrene Augustin duševno intelektualnoj spoznaji. Može li se i ovdje štogod naći, što može biti svima prisutno, a da se ništa uporabom onih, koji ga imaju prisutno, ne promijeni i ostane čitavo bez obzira na to, da li ga oni gledaju ili ne. Na ovo kaže Evodije: »O, takvih stvari ima pače mnogo: na pr. brojevi, koje svi upotrebljavaju, i koji su za sve jednaki i nepromjenljivi i onda, ako se ko zabuni. Brojeve ne mogu spoznati sjetila tijela, jer ovo je konkretno (*hoc et haec terra*) i prolazno, a brojevi ostaju. Pače, nastavi sv. Augustin, temeljni elemenat brojeva, jedan, uopće i ne može se nalaziti u tjelesima, jer tijelo ima neizmjereno mnogo dijelova: *nullum corpus vere pureque unum esse concedimus*. Ako ipak označujemo tijelo kao neku jedinicu, pokazuje to, da već znamo, što je jedan, budući da možemo mnogobrojno u tijelu brojiti. Dakle je razum onaj, koji spoznaje brojeve; *in luce interiore conspicimus quam corporalis sensus ignorat*.

Zatim nadoveže sv. Augustin pitanje, da li je i mudrost samo jedna jedina, ili ih ima više. Na prijateljev odgovor, da se čini, da ih ima više, budući da jedan označuje ovo, drugi ono kao mudro, odlučno odgovara Augustin: mudrost može postojati samo u istini, u kojoj spoznajemo i posjedujemo najviše dobro. Tako se otvori pitanje, da li je jedna mudrost svima zajednička ili, što je isto, da li je najviše dobro posve jedno te isto ili ne. Iz toga, da različiti ljudi teže za različitim kao za svojim najvišim dobrom, još ne slijedi, da ima uistinu više takvih najviših dobara. Kao što jedno sunce različite stvari, koje vidimo i kojima se veselimo, rasvjetljuje i čini vidljivima, tako mogu i različiti ljudi za različitim dobrima u svijetlu jedne te iste istine težiti kao za svojim najvećim dobrom.

Ali nitko ne može ove istine razivati jedino svojim dobrom, nego je

ona svima kao »čudnovato odijeljeno i javno svijetlo« (miris modis secretum et publicum lumen). Sada ide Augustin jedan korak dalje. On pita: Je li istina, koja je svima zajednička, koje nitko ne može oštetiti, viša od našeg razuma, je li njenu jednaka ili pače stoji pod njim? Budući da ne možemo o njoj suditi nego sve sudimo prema njoj, ne može biti ispod razuma. Dok naime često možemo o tjelesima kazati, da nijesu kako bi morala biti, ne će toga nitko kazati o istini, nego svatko će po njoj suditi. Kaže li tko: sedam i tri je deset, ne će da kaže, neka bude tako, nego se veseli, ako je upoznao, da jest tako. Istina mora pače biti viša od našeg razuma, jer je potonji promjenljiv; sad spoznaje više, sad opet manje; ali istina ostane uvijek ista, nepromjenljiva i neoštećena; dakle može biti samo iznad razuma.

Pošto je sv. Augustin došao do posljednjega zaključka, slavi i hvali najprije uzvišenost i odličnost nepromjenljive istine pred svim ostalim dobrima i užicima, a zatim kaže Evodiju: »Ti si obećao, da ćeš ono, što se izkaže, da je više od našeg razuma, bez daljnih poteškoća priznati Bogom, ako drukčije nema ništa, što bi bilo više od toga. To mi je dosta: ako je naime nešto, što je više od istine, onda je to Bog. Ako pak nema ništa višeg, onda je sama istina Bog. Na svaki je način sigurno, da ima Bog.« — Tako zaključuje Augustin svoj dokaz.

Prije nego pređemo na tumačenje i ocjenjivanje dokaza, ukratko ćemo prikazati, kako se on upotrebljavao u kasnijim vremenima. Prema vanrednom utjecaju afričkog crkvenog naučitelja na sav duševni razvitak srednjega vijeka ima i ovaj dokaz odlično mjesto u cijeloj srednjovjечноj filozofiji i teologiji. Da navedemo samo odličnije auktore, ideološki se dokaz nalazi kod Aleksandra Halskog i sv. Bonaventure te kod Henrika iz Genta. I sam sv. Toma i drugi primili su ga u nešto promijenjenom obliku. Ova je promjena morala zadesiti dokaz, čim su bili ostavljeni temelji, na kojima je dokaz sagrađen. Dok je kod sv. Augustina sasvim prirodno slijedio iz njegova filozofsko-teološkog sistema, nije to bilo kasnije, najmanje možda kod sv. Tome, koji ga je, kao i druge augustinske misli, htio da protumači u aristoteliskom duhu.

Kritika ideološkoga dokaza.

Ali da prosudimo dokaz po njegovoj nutarnjoj vrijednosti, koju ima u obliku, što mu ga dao sv. Augustin. Možemo li ga priznati valjanim? Slijedi li zaključak ili moramo dokaz kao nedovoljan popuniti ili ga pače otkloniti? Poradi lakšeg razumijevanja evo ga u kraćem obliku: Naš razum spoznaje nepromjenljivu istinu. A budući da je ona viša od našeg razuma, ili je već sama Bog ili, ako ima još što veće od nje, onda je to veće Bog. Da možemo dokaz pravilno razumjeti, moramo ponajprije poznavati misli, koje daju temelj dokazu, i koje sv. Augustin na drugim mjestima opetovno ističe kao svoje fundamentalno uvjerenje; upravo naime iz njihova nepoznavanja potekla su mnoga pogriješna tumačenja. Ovo istraživanje dokaznog temelja vodi nas do onih poznatih spoznajno-

teoretskih nazora svećevih, do kojih je došao pod utjecajem neoplatonizma, koji je odlučno utjecao na Augustinovu filozofiju. Osim spoznajne teorije treba ovdje uzeti u obzir i Augustinovo poimanje o Bogu.

Prema Augustinu je Bog Stvoritelj sviju stvari, izvor istine i dobra. Ova trilogija jedna je od temeljnih misli ljubimica Augustinovih: Bog izvor bića, istine i dobrote. Izvorom istine je Bog dvostruko: metafizički, jer ima istina u njemu izvor svoga bića, i psihološki, jer je nužni posrednik naše spoznaje istinâ. Prema sv. Augustinu gledamo sve, što naš razum spoznaje, direktno u »božanskom svijetlu« (in lumine divino) ili, kako kaže drugdje, »in rationibus aeternis«. Samo ovimsvijetlom osvjetljena može naša duša upoznati vječne istine, t. j. istine, koje su nepromjenljive vrijede za sve. Ove su vječne istine, koje naš razum spoznaje, nešto realno: ali nemaju nikakvog realnog postojanja izvan Boga, kako je to Platon mislio, one su sadržane u Bogu samome. Duša ima po svojoj prirodi tijesan odnošaj, srodnost s tim duhovnim svijetom, koji ona spoznaje u nekom posebnom, netjelesnom svijetlu (»in quadam luce sui generis incorporea«). Ovo svijetlo dolazi od Boga u dušu. Slično je suncu, što rasvjetljuje zemaljske stvari, ili milosti, koja prosvjetljuje dušu. Ali gledanje u tom svijetlu još ne donosi neposredne spoznaje Božje. Bog je po svom rasvjetljenju samo posrednik, ali ne neposredni predmet naše spoznaje. Sv. Augustin kaže izričito, da je učinak rasvjetljenja samo kao prijepis, otisak vječnih istina, koji se otisne u našu dušu, kao što se otisne u vosak slika pečatnog prstena, ali prsten ne ostane u vosku. Dakako da je po mnijenju sv. Augustina prijelaz od ovog rasvjetljenja do spoznaje Božje vrlo lak i svakomu, koji je »sanae mentis«, t. j. koga ništa ne smeta, lako moguć. O ontologizmu dakle nema ni govora, iako bi ova teorija o rasvjetljenju lako dovela do njega.

Ako se sada povratimo k dokazu, bit će nam odmah jasno, što razumijeva Augustin pod tom istinom, koje nepromjenljivost i uzvišenost tako ističe, i koju spoznaje duša u nutarnjem svijetlu, bez svake pomoći ikojega tijela, predodžbe i apstrakcije — koja je sv. Augustinu gotovo sasvim nepoznata — on je tu posvema antiaristotelski platonik. Bez sumnje može značiti samo nešto realno, nestvoreno, dakle božansko, kako je to predkritički sigurno za njegov platonički realizam. Tako onda dolazi svojim zaključkom na božansko biće, t. j. do bića, koje postoji, i kome pripadaju ove oznake nepromjenljivosti i nužnosti.

Tako nema s Augustinovog stanovišta nikakav logički skok, kako su to neki mislili. Sigurno iz nepromjenljivosti logičke istine i njezine superiornosti nad ljudskim razumom ne slijedi još, da mora biti najviše realno biće, Bog. U kritičkoj spoznajnoj teoriji mora se s više različitih faktora dokazati, da se logička istina konačno temelji na jednom realnom subsistentnom biću, in Veritate

prima subsistente. Budući da je za sv. Augustina bez svakog istraživanja realnost spoznatih istina sigurna, nije prijelaz od nužnosti i nepromjenljivosti istine ili spoznaje istine do nužnog, nepromjenljivog, apsolutnog bića nikakav logički skok s logičkog područja na ontološko, nego logičan korak u istom redu bića. Ako ima dakle Augustinov dokaz kakvu pogrešku, ne leži ova u njegovom dokazivanju, nego u preuslovima, naime u spoznajnoj teoriji. Iz toga, što je rečeno o spoznajnoj teoriji, slijedi također, da se mora otkloniti i ontologističko tumačenje dokaza kao pogrešno. Isto tako malo kao iz spoznajne teorije slijedi iz toga, što Augustin kaže u tom dokazu o nepromjenljivosti istine, da on uči neposredno gledanje Božje biti. I konačno, čemu onda još dokazi, ako možemo Boga neposredno vidjeti? Nijedno dokazivanje ne može biti jasnije i od veće vrijednosti od neposrednog gledanja. Osim toga dokazuju primjeri o učitelju, o suncu, o svijetlu milosti, da Augustin Božje pomoći ne razumijeva kao spoznajni predmet, nego da tvori samo utjecaj na spoznajnu moć time, da je krijepi i aktuiru. Napokon sv. Augustin sam, upirući se na sv. Pismo, jasno otklanja tvrdnju o neposrednom gledanju Božanstva u ovom životu.

Ako se dakle dokaz ne smije tumačiti ontologistički, ne nalazi se u njemu ni logički skok, moramo li ga onda već i prihvatiti? To sigurno još ne! Iako je silogistički pravilan, ipak zavisi dokazna snaga od pravilnosti temeljnih uvjeta, o ispravnosti i sigurnosti iluminacijske teorije. Ova je teorija doduše prema Suarezu »opinio libera«, ali istinitost, faktičnost ovakve iluminacije s potpunim se pravom niječe. Veliki skolastici kao Anselmo, Hugo od sv. Viktora, Al. Halski, Bonaventura, Henrik iz Genta brane je doduše, sv. Toma, Scotus i njihove škole otklanjaju je odlučno. S njome pak pada i realno postojanje istine kao ideja; dakle se ideološki dokaz na temelju iluminacijske teorije ne može primiti.

Moramo li onda Augustinov ideološki dokaz kao neprihvatljiv uopće otkloniti? Čini se, da ne bismo onda pravilno i dostatno shvatili sv. Augustina. Mi bismo promašili jedan momenat, koji ima kod dokaza važnu, da, odlučnu ulogu. Taj momenat jesu Augustinovi nazori o metafizici istine. Ako se na ove obazremo, dobiva dokaz novo značenje, drugo lice. Kao uvod upotrijebit ćemo dva mjesta iz Augustinovih djela, koja doduše u prvom redu pripadaju kozmološkom krugu, ali u sebi sadržavaju misao, koja odgovara i mislima kod ideološkog dokaza. Prvo mjesto, uzeto iz »Ispovijesti«,³ glasi:

»Evo ima zemlja i nebo: glasno govore, da su stvorena; mijenjaju se naime i dobivaju drugo lice. Štoga pak nije stvoreno, a ipak jest, nema u sebi ništa, što prije nije bilo, a to bi značilo mijenjati se i razlikovati se. Viču također, da nijesu sama sebe stvorila: Nijesmo dakle postojali, prije nego

³ Conf., I. XL, c. 4.

što smo bili da bismo mogli sebe stvoriti.« (Ecce sunt coelum et terra: clamant, quod facta sunt; mutantur enim atque variantur. Quidquid autem factum non est et tamen est, non est in eo quidquam, quod ante non erat, quod est mutari atque variari. Clamant etiam, quod se ipsa non fecerint. Non ergo eramus antequam essemus, ut fieri possemus a nobis.)

Samo po sebi daje ovo mjesto nacrt dokaza iz gibanja ili još bolje iz slučajnosti stvari. Ovdje neka bude istaknuta samo velika razlika između Boga i stvorova, koju sv. Augustin također, kako smo vidjeli, u ideološkom dokazu tako jako ističe: na jednoj strani Božja nepromjenljivost, na drugoj mnogostruka promjenljivost svega, što je stvoreno. I upravo ova promjenljivost stvari nužno pokazuje na nepromjenljivo biće kao posljednji, jedino dovoljni razlog svega promjenljivog. Tako nastaje paralela: stvoreno — promjenljivo i nepromjenljivo, dakle Božansko.

Drugo mjesto, uzeto iz *De libero arbitrio*,⁷ povest će nas jedan korak dalje.

Svaka promjenljiva stvar mora da je i subjekat, koji može da primi drugi oblik ili novu savršenost... Ali nijedna stvar ne može sebi toga dati... Sigurno je dakle, da i tijelo i duša primaju svoj oblik, svoju savršenost od jednog bića, koje je nepromjenljivo i uvijek ostaje («Omnis res mutabilis, etiam formabilis sit necesse est... nulla autem res formare se ipsam potest; quia nulla res potest dare sibi, quod non habet... Conficitur itaque ut et corpus et anima forma quadam incommutabili et semper manente formantur.)

Tako mora na pr. životinjama život, čovječjoj duši život i spoznaja, budući da su promjenljivi, biti dani od nepromjenljive forme, bića, koje ostaje uvijek i ne mijenja se. Tako mora i promjenljivi ljudski razum, koji spoznaje sad ovo, sad ono, imati na posljedku svoju formu u nepromjenljivoj istini, koja za nužno određenje i njime vlada.

Ovi izvodi nas pomažu, da shvatimo misli, koje tvore jezgru našeg dokaza. Opet imamo dvije misaone slike: metafizičku i psihološku. Metafizički red misli vodi Augustina od determiniranoga, promjenljivog razuma k jednom posljednjemu, tvornom principu, koji odgovarajući onome, što se miče, mora biti realni motor, t. j. duhu, koji spoznaje, odgovara kao objekt i uzrok spoznaje objektivna istina. Između logičke i ontološke istine postoji transcendentalan odnošaj. Iz nepromjenljivosti istine slijedi, da taj ontološki razlog istine mora biti konačno nepromjenljiv, vječan. Ako pokazuju slučajni spoznajni objekti nužne odnošaje, mogu ovo posljednje imati samo od drugog bića, koje je u sebi nepromjenljivo ili, kako kaže svetac: *omnis res mutabilis, etiam formabilis sit necesse est*. Tako slijedi iz nepromjenljivosti istine postojanje nepromjenljivog bića, t. j. Boga, koji jedini može biti pravi dovoljni posljednji razlog nepromjenljivih istina, što ih naš razum spoznaje.

⁷ *De lib. arb.*, I. II., c. 17.

Drugi niz misli u dokazu, njegova psihološka strana, pokazuje nam put, po kojem hoće sv. Augustin da dođe do sigurnosti o tome, da ima Bog. I taj je karakterističan za sav njegov način mišljenja: ne obraća se k vanjskim stvarima, nego u nutarnost duše svoje vraća pogled svoj. Polazi od toga, što, da tako kažem, nosi signaturu posljednjega na čelu, od spoznaje nepromjenljivih istina, za kojima mora da se razum povede i sve drugo prosuđuje. Ovo svojstvo istine, nepromjenljivost i vladanje njezino, sili genijalnog mislioca na pitanje: odakle ova nužnost? Siromaštvo i potpuna ovisnost ljudskog razuma od zakona, koji leže izvan njega, pokazuje iznad njega i to napokon na realno biće, budući da može samo realno biće, koje postoji, biti dovoljan razlog ove osebnosti istinâ, koje tako reći sa sobom donose realno, jer su izraz realnog, ontološkog. I ovdje se povraća prijašnje promatranje: ova nužnost i nepromjenljivost ne može konačno biti osnovana na promjenljivim stvarima i u njima imati svoj posljednji razlog, jer su promjenljive. I ako razum crpe ove istine najprije iz spoznaje stvari, to ga ipak njihova nužnost vodi iznad njih do nužno nepromjenljivog bića, koje sadržaje u sebi svu istinu i koje mora biti neovisna spoznaja, jer bi inače opet moralo biti ovisno o normama, što bi bile izvan njega. Dakle ima Bog.

Ovo tumačenje ne mijenja dokaza samoga. Razlikuje se ipak od oblika, što ga je predložio sv. Augustin, jer apstrahira od njegove konstrukcijske forme, od iluminacijske teorije, i neovisno od nje opravdava augustinskim mislima, koje se u dokazu nalaze, nutarnju vrijednost Augustinovog ideološkog dokaza.

Možemo se još pitati, da li se dokaz, kako to mnogi tvrde, ne upire o kauzalni princip. Prema rečenomu glasio bi odgovor: dokaz nije neposredno osnovan na načelu uzročnosti, nego **posredno**, t. j. ako uzmemo u obzir, što je temeljem pojedinim tvrdnjama. Iako se naime Bog ne može nazvati uzrokom istine, to je on ipak uzrokom onoga, odakle naša spoznaja polazi. A ova može samo da počima kod stvorenog, prouzrokovanog bića. Svaka istina dakle, koju spoznamo, sakriva u sebi konačno nuždan odnošaj k prvome uzroku kao uzroku. Može se dakle reći, da se ovaj kao i drugi dokazi osniva na kauzalnom principu. Dakako, ako promatramo dokaz samo u svijetlu iluminacijske teorije, onda to nije, ali onda i ne daje valjana zaključka, budući da ne možemo prihvatiti iluminacijske teorije.

Pod konac još jedna riječ o razlogu najrazličitijih tumačenja, koja su tokom vremena stigla Augustinov ideološki dokaz. Iz tje-sne veze s iluminacijskom teorijom, koje zagonetke još nijesu posvema riješene, vidi se već, da je ovdje raskrsnica, na kojoj se duhovi razilaze. Drugi razlog bi mogao ležati u posvema ličnoj noti, koja se, kao kod svih Augustinovih ideja, drži i ovog dokaza. Neka je utjecaj neoplatonizma ne znam kako velik, ipak bijaše

Augustinova ličnost i odviše znatna, a da bi mogao biti samo zastupnikom tuđih ideja. Snaga i moć njegove ličnosti morala se dakako još više očitovati ovdje, kad crpe ovaj dokaz sasvim iz svojega. Ali ovo posljednje očituje nam onda to jasnije svu težinu i psihološku snagu pa i divnu ljepotu, koja se očituje u svim njegovim djelima. Svuda se naime u njegovim djelima očituje čovjek, kome su svi ti problemi lični doživljaji, i koji ih kao doživljaje izriče.

V. Sedej D. L.

